

Zbigniew Marcin Kowalewski

För ett självständigt Sovjet-Ukraina

Ur *Historical Materialism*, 12 mars 2022

Denna artikel skrevs 1989 och skildrar den sanna men okända och dramatiska historien om vad bolsjevikerna ställdes inför under inbördeskriget då det förtryckta ukrainska folket inledde en oväntad nationell revolution, den konfliktfyllda relationen mellan ryska och ukrainska kommunister och den stora frågan vad det skulle bli av Ukraina: en del av Sovjetunionen, som under tsarepoken ett "enat och odelbart" Ryssland eller som en självständig sovjetstat? ¹

Trots det enorma framsteg Oktoberrevolutionen innebar vad gällde relationerna mellan olika nationer visade sig en isolerad proletär revolution i ett efterblivet land oförmögen att lösa den nationella frågan, i synnerhet den ukrainska frågan, som till sin själva natur är internationell. Den Thermidorianska reaktionen, krönt med en bonapartistisk byråkrati, har drivit de arbetande massorna långt tillbaka också i den nationella frågan. De breda massorna av Ukrainas folk är missnöjda med sin nationella situation och önskar förändra den drastiskt. Det är detta faktum som en revolutionär politiker, i motats till en byråkrat och en sekterist, måste ha som sin utgångspunkt. Om vår kritiker var i stånd att tänka politiskt skulle han utan större svårigheter ha gissat sig till stalinisternas argument mot parollen om ett självständigt Ukraina.

"Det är oförenligt med inställningen att Sovjetunionen måste försvaras", "skadar enheten mellan de revolutionära massorna", "tjänar inte revolutionens intressen utan imperialismen". Med andra ord; stalinisterna skulle repetera alla de tre argument vår författare för fram. De kommer inte att underlåta att göra det följande dag... Som så ofta annars upptäcker sekteristen att han hamnar på samma sida som polisen och får att dölja den verkliga situationen; alltså polisens våld, med ofruktbara spekulationer om hur mycket bättre det är om nationerna kommer samman i en socialistisk enhet än om de förblir uppdelade. Visserligen är ett avskiljande av Ukraina en nackdel jämfört med en

¹ Publicerad i *International Marxist Review*, årg. 4, n° 2, 1989, s. 85-106, samt i M Vogt-Downey (red.), *The USSR 1987-1991: Marxist Perspectives*, New Jersey: Humanities Press, 1993, s. 235-255.

frivillig och jämlik socialistisk federation, men det kommer otvivelaktigt att vara en fördel jämfört med byråkratins nu pågående kvävning av det ukrainska folket. För att komma närmare och mer helhjärtat samman är det ibland nödvändigt att separera.²

Den citerade artikeln av Trotskij, ”Ukrainas oberoende och sekteristiska virrpannor” (juli 1939) är i flera avseenden viktigare än den artikel han skrev i april samma år, ”Frågan om Ukrain”. Först och främst avslöjar och klär den av de pseudo-marxistiska sekterister som, bakom talet om att försvara proletär internationalism förvandlar denna till en steril abstraktion och avvisar parollen om nationell självständighet för ett folk som förtrycks av byråkratin i Kreml. I denna artikel ingår Trotskij i kontinuiteten till den ideologiska kamp Lenin bedrev mot ”tendensen till imperialistisk ekonomism”,³ en strömning som förekom såväl i bolsjevikpartiets led som inom den internationella socialdemokratins yttersta vänster. Det bör stå klart att när Lenin tillför adjektivet ”imperialistisk” till denna form av ekonomism i den revolutionära rörelsen beträffande den nationella frågan är det motiverat av de teoretiska argument som begreppets upphovsman anför. En sociologisk granskning skulle visa att denna tendens främst återfinns bland revolutionära socialister i de dominerande och imperialistiska nationerna. De sekterister Trotskij fördömer är bara en ny version av samma strömning som Lenin bekämpade i samband med diskussionen om nationernas rätt till självbestämmande under en anti-kapitalistisk revolution.

För det andra innehåller Trotskijs artikel teoretiska och politiska bedömningar som är nödvändiga för att förstå korrektheten i och behovet av parollen om ett självständigt Sovjet-ukraina lika väl som en nationell revolution för ett förtryckt folk som betydelsefull faktor och komponent i den anti-byråkratiska revolutionen i Sovjetunionen och Östeuropa. För att fullt ut ta del av rikedomerna i detta bidrag uppmanas läsaren härmed att själv studera artikeln.

För det tredje förklarar Trotskij att i ett fall som Ukrainas är verklig internationalism och strävan efter arbetarklassens internationella enhet omöjlig utan ett klart och otvetydigt stöd för nationellt ”avskiljande”.

För att påskynda och förenkla denna process, möjliggöra ett sant folkens brödraskap i framtiden, måste de utvecklade arbetarna i Storryssland redan nu förstå orsakerna till den ukrainska separatismen, lika väl som den latent kraften och historiska lagbundenheten bakom den. Och de måste, helt utan reservationer, förklara för det ukrainska folket att de är beredda att med kraft stödja parollen om ett oberoende Sovjet-Ukraina i en gemensam kamp mot den enväldiga byråkratin och mot imperialismen.⁴

Det säger sig självt att detta borde ha varit något som ankommit avantgardet i den internationella arbetarrörelsen redan före det ryska proletariatet. Försvaret av parollen om Ukrainas självständighet som Fjärde internationalen antog på världskongresserna 1957 och 1979 har idag en enorm politisk betydelse. Uppsvinget för de förtryckta folkens massrörelser i Sovjetunionen kräver att parollen om nationell självständighet utgör en del av vår allmänna propaganda och agitation. Om inte kommer den socialistiska oppositionen i Sovjetunionen att ge fritt spelrum åt den byråkrati, som hoppas kunna isolera den anti-byråkratiska kamp som förs i de icke-ryska republikanerna från den kamp arbetarna bedriver i Storryssland. Därmed skulle de överge en av de grundläggande övergångsuppgifterna i den anti-byråkratiska kampen.

För det fjärde bidrar Trotskij med en viktig precisering av den historiska debatten om nationernas självbestämmanderätt när han befriar denna leninistiska paroll från dess abstrakta och politiskt överflödiga drag. Trotskij förklarar att om förtrycket av ett folk är ett objektiva fak-

² Trotskij, [Ukrainas oberoende och sekteristiska virrpannor](#)

³ Se Lenin, [Om den framväxande riktningen ”imperialistisk ekonomism”](#) och [Om en karikatyr på marxismen och om imperialistisk ekonomism](#) (1916)

⁴ Samma.

tum så behöver inte detta folk självt gå ut i kamp och kräva självständighet för att vi ska driva parollen om självständighet. När Trotskij lanserade denna paroll fick ingen i Sovjetunionen kräva något liknande utan att hamna inför en exekutionspatrull eller skickas till Gulag. En avvaktande hållning skulle bara leda till att revolutionärerna avväpnas politiskt och programmatiskt. Ett förtryckt folk behöver oberoende för att det är förtryckt. Självständighet, fastslår Trotskij, är det oundgängliga demokratiska ramverk som ger ett förtryckt folk frihet att uttrycka sig. Med andra ord finns inget självbestämmande utan nationellt oberoende. ”För att verkligen fritt kunna avgöra vilka relationer hon vill ha till andra sovjetrepubliker, för att kunna säga ja eller nej, måste Ukraina återta sin fullständiga handlingsfrihet åtminstone under denna konstituerande period. Det finns inget annat namn för detta än den nationella statens oberoende...” För att utöva självbestämmande – och varje förtryckt folk behöver och måste ha största möjliga handlingsfrihet på det området – är det ”uppenbart att en konstituerande kongress för det enade Ukraina måste sammankallas för att alla dessa frågor ska kunna lösas. Men en ’konstituerande’ kongress betyder just den kongress en oberoende stat håller då den förbereder sig för att återigen ta ställning både till sin inre regim och till sina internationella förhållanden.”⁵

Den obevekliga stringensen i denna förklaring får alla andra försök att förklara de förtryckta nationernas rätt till självbestämmande att förvandlas till trolleriknep. Det går inte att försvara rätten utan att ta kamp för att ge det förtryckta folket verktyg att utöva den, dvs utan det oberoende som krävs för att inkalla en fri konstituerande församling eller kongress.

Slutligen, och det är en fråga av avgörande betydelse, medgav Trotskij att Oktoberrevolutionen inte löst den nationella fråga som man ärvt av det ryska imperiet. Isolerad i ett efterblivet land kunde den bara behandlas med stor svårighet. Men var man rustad för det? Utifrån perspektivet på en ny, anti-byråkratisk revolution måste vi avgöra om samma metoder kan återanvändas eller om en helt ny attityd är nödvändig. Jag anser att Trotskij var övertygad om att det andra alternativet var det korrekta. Detta är en fråga av utomordentlig vikt som aldrig riktigt tycks ha brytt den trotskistiska rörelsen, trots att det är en nödvändig utgångspunkt för varje diskussion om relevansen av Trotskijs paroll från 1939.

Den ukrainska socialistiska sovjetrepubliken – formellt (och fiktivt i likhet med Belarus) medlem av FN – är den viktigaste icke ryska republiken i Sovjetunionen. Det är också det till ytan näst största landet i Europa efter Ryssland (603 700 kvadratkilometer) och en av de största till invånarantal (drygt 50 miljoner av vilka 74 procent är ukrainare). Det ukrainska folket utgör den största förtryckta nationen i Sovjetunionen och Europa. Städernas arbetarklass utgör drygt 50 procent av hela befolkningen och mer än 75 procent av republikens ukrainska befolkning. Att befria den enorma potential som denna klass utgör från de dubbla bördorna av byråkratisk diktatur och nationellt förtryck är avgörande och en förutsättning för genomförandet av den anti-byråkratiska revolutionen i Sovjetunionen och Östeuropa, samt för all samhällsrevolution på kontinenten i stort. Det går inte att föreställa sig några framsteg i byggandet av socialism i Sovjetunionen och Europa utan en seger för den nationella revolutionen i Ukraina, som, precis som Trotskij sade, har en internationell strategisk dimension. Vad sekteristerna bortser från i denna fråga är att den nationella revolutionen, en av de viktigaste och mest komplexa formerna av klasskamp, inte går att undvika genom enkla hänvisningar till någon anti-byråkratisk revolution i Sovjetunionen som helhet eller någon kommande revolution i Europa och världen i övrigt.⁶

⁵ Samma.

⁶ Samma.

Bolsjevikerna och en oväntad nationell revolution

Många – under en tid även Marx och Engels – har betraktat ukrainarna som ”ett folk utan historia”⁷. Men Ukrainas folk har konstituerat sig självt som nation i den historiska formen *par excellence* – dvs genom heroism. 1648 bildade gemenskapen av fria män och militär demokrati, också känd som kosackerna, en folkets befrielsearmé och inledde ett stort bondeuppror mot den ryska staten, dess härskande klass och kyrka. Den nationalstat som denna resning ledde till kunde inte stabiliseras men kosackernas och böndernas revolution utkristalliserades till en historisk nation redan innan de moderna nationerna uppstod under kapitalismens expansion.⁸ Från slutet av 1700-talet hade huvuddelen av Ukrainas territorium omvandlats till en provins i tsarväldet, under namnet ”Lill-Ryssland”. Strax före ryska revolutionen var det en koloni av ”europeiskt” snitt.⁹ Jämfört med den allmänna samhällsekonomiska utvecklingen i detta imperium var regionen en av de mest industrialiserade och präglad av starkt kapitalistiskt inflytande inom jordbruket. Ukrainisk var synonymt med bonde, eftersom kring 90 procent av befolkningen levde på landsbygden. Av de 3,6 miljonerna proletärer (12 procent av befolkningen) arbetade 0,9 miljoner inom industrin och 1,2 miljoner i jordbruket. Till följd av den oerhört ojämna utvecklingen av kapitalismen var hälften av industriproletariatet koncentrerat till gruv- och stålindustrin i Donbas. Till följd av den koloniala utvecklingen och tsarismens ”lösning” på judefrågan var bara 43 procent av proletariatet av ukrainsk nationalitet, resten bestod av ryssar, russifierade och judar. Ukrainarna utgjorde en knapp tredjedel av städernas befolkning.¹⁰ Västra delen av Ukraina, Galizien, tillhörde det österrikisk-ungerska imperiet. De två centrala kraven för den uppvaknande nationella rörelsen var självständighet och enhet (*sanostiinist i sobornist*) för Ukraina.

Revolutionen 1917 banade väg för den nationella revolutionen i Ukraina. Det var den största, mest omfattande och mest våldsamma av alla de förtryckta nationernas revolutioner i imperiet. Massorna krävde en radikal jordreform, självständighet och bildande av en ukrainsk regering. Den opportunistiska småbourgeoisien och arbetarpartierna i Centrala Radan (rådet), som ledde den nationella rörelsen var emot kravet på självständighet. Det var först efter Oktoberrevolutionen, som de var fientliga till, som de utropade den. Genom att Centrala Radan gett kontrarevolutionära militära enheter tillstånd att passera blev följden att Sovjetryssland förklarade krig mot ukrainska folkrepubliken. Bolsjevikerna var inte alls förberedda på att hantera den nationella revolutionen i Ukraina.

Lenins paroll om nationellt självbestämmande var inte särskilt bra förankrad i partiet. En betydande strömning var till och med emot den, vilket av Lenin fick beteckningen ”imperialistisk ekonomism”. Den motsättningen var särskilt farlig inom ett proletärt parti i en nation som traditionellt fungerat som förtryckare och blivit imperialistisk, i ett imperium som Lenin kallat ett enormt fängelse för folken. Förutom Lenins texter var Stalins oklara, och i själva verket i grunden felaktiga, uppfattning det enda arbete om den nationella frågan som bolsje-

⁷ Jfr ett av de viktigaste arbetena om den nationella frågan, den ukrainske marxisten Rosdolsky, *Engels and the "Nonhistoric" Peoples: The National Question of the Revolution of 1848*, Glasgow: Critique Books, 1987.

⁸ Jfr två marxistiska tolkningar av den revolutionen, båda ännu förbjudna i Sovjetunionen på grund av deras radikala oförenlighet med stalinismens storryska tolkning av historien: M Javorsky, *Narys istorii Ukrainy*, vol. 2, Kiev, Derzhavne Vydavnytstvo Ukrainy, 1924; och M Braichevsky, *Priiednannia chy vozzyednannia?*, Toronto: Novi Dni 1972. Den senare kan ses som ett komplement till I Dzyubas berömda bok *Internationalism or Russification?*, New York: Monad Press 1974.

⁹ Se M Volobuevs studie publicerad 1928 och som stalinisterna utsatte för förfärliga attacker: ”Do problemy ukrainska ekonomisky” i *Dokumenty ukrainskoho komunizmu*, New York: Prolog 1962.

¹⁰ Se J M Bojcun, *The Working Class and the National Question in Ukraine, 1880-1920*, Graduate Programme in Political Science, Toronto: York University, 1985, s. 95-118 [Nu finns även boken *The Workers' movement and the National Question in Ukraine 1897-1918*, 2021]; B Krawchenko, *Social Change and National Consciousness in Twentieth Century Ukraine*, London: Macmillan, 1985, s. 1-45.

vikpartiet förfogade över. Den hade tillkommit 1913 och behandlade inte ens den nationella frågan inom ramen för imperialismen.¹¹ Även Lenin gav uttryck för förvirrade och ogenomtänkta ståndpunkter som den överdrivna uppmärksamhet han gav exemplet med den amerikanska smältdegeln och hans kategoriska avvisande av en federalistisk lösning. Han ansåg det strida mot sin idé om en centralistisk stat och krävde att varje nationalitet fick välja mellan totalt avskiljande och nationell-territoriell autonomi inom ramen för en centraliserad mångnationell stat. I över tio år drev han den tesen inom partiet. Efter revolutionen, och utan förklaring till den helomvändning som skedde, utropade han en federation av nationer som den korrekta lösningen och förenlig med statlig centralism – en kursändring som många bolsjevikledare inte tog på allvar. Förutom den demokratiska parollen om rätten till självbestämmande hade bolsjevismen varken något program eller någon strategi för nationell och permanent revolution för de förtryckta folken i imperiet.

I Ukraina var bolsjevikpartiet (och mensjevikerna), med några få undantag, aktivt bara inom den mest koncentrerade och moderna delen av proletariatet, som inte var av ukrainsk nationalitet. Spridningen av kommunismen inom proletariatet följde dynamiken hos den koloniala industrikapitalismen. Politiskt agerande bland det nationella proletariatet var något som gällde den ukrainska socialdemokratin, som ställt sig vid sidan av splittringen mellan bolsjevik och mensjevik och av de förra anklagades för att ha kapitulerat för ukrainsk ”borgerlig nationalism”. Någon ”nationell” bourgeoisie existerade knappt. Vid denna tid hade distinktionen mellan förtryckarnas nationalism och de förtrycktas redan fått utrymme i Lenins texter, men båda betraktades som borgerliga. Begreppet revolutionär nationalism hade ännu inte uppstått. Socialt revolutionär populism, som höll på att bli nationell och självständig i förhållande till sin ryska motsvarighet, utgjorde ytterligare en aktiv politisk kraft bland massorna i Ukraina. Bolsjevikpartiet i Ukraina använde bara ryska i sin press och propaganda. Man ignorerade den nationella frågan och hade inte ens ett ledningscentrum på territoriet. Därför var det inget förvånande att man togs på sängen när den nationella revolutionen bröt ut.

I Ukraina var det först efter Brest-Litovsk-avtalet, dvs under den första bolsjevikiska reträtten och i början av den imperialistiska tyska arméns ockupation av landet, som bolsjevikpartiet försökte organisera sig som särskild enhet. Vid den hastigt sammankallade konferensen i Taganrog i april 1918 fanns en rad strömningar på plats. Till höger ”Katerynoslaverna” med Emmanuïl Kviring. Till vänster ”Kievfolket” med Jurij Pjatakov, men även ”Poltaverna” eller ”de nationella” med Mykola Skrypnyk och Vasyl Shachrai, förstärkta av en grupp från yttersta vänstern inom den ukrainska socialdemokratin. Högern baserade sig på det ryska industriproletariatet och föreslog bildande av ett ryskt KP(B) i Ukraina. ”Poltaverna” och ”Kievfolket” ville ha ett helt självständigt bolsjevikparti. En del av ”Poltaverna” ville avgöra den nationella frågan på ett radikalt sätt genom att bilda ett självständigt Sovjet-Ukraina. Sjachrai, den mest radikale, ville till och med att partiet skulle heta Ukrainska KP(b). ”Kievfolket” var för ett självständigt parti (och kanske en stat) samtidigt som man förnekade existensen av någon nationell fråga och betecknade rätten till nationellt självbestämmande som en opportunistisk paroll. De och Pjatakov var de mest extrema företrädarna för ”imperialistisk ekonomism”. Samtidigt anslöt de sig emellertid också till Bucharins ”vänsterkommunism” och motsatte sig freden i Brest-Litovsk och Lenins centralism. För att kunna hävda sig mot Lenin behövde det ett självständigt bolsjevikparti i Ukraina. Dessutom ansåg de att det var nödvändigt med en speciell strategi i Ukraina, inriktad på bondemassorna och baserad på deras upprorspotential. Det var orsak till att ”Kievfolket” lierade sig med ”Poltaverna”. Och det var Skrypnyks position som segrade. Konferensen avvisade såväl Kvirings hållning som

¹¹ Om marxistisk debatt om den nationella frågan vid den tiden, se C Weil, *L'Internationale et l'autre*, Paris: L'Arcantère, 1987.

Sjachrais och utropade Kommunistpartiet(b) i Ukraina som en självständig ukrainsk sektion av Kommunistiska internationalen och oberoende av det ryska KP(b).¹²

Skrypnyk, personlig vän till Lenin och en realist som ständigt värderade styrkeförhållandena, strävade efter ett minimum av ukrainsk federation med Ryssland och maximal nationell självständighet. Enligt hans uppfattning skulle det internationella spridandet av revolutionen vara bästa sättet att stå emot det centralistiska storryska trycket. Som chef för den första bolsjevikregeringen i Ukraina fick han utstå en rad bittra upplevelser: det chauvinistiska agerandet från Muravjev, befälhavare för den Röda armé som intog Kiev, Antonov-Ovsejenkos, en annan befälhavare, som vägrade erkänna hans regering och saboterade hans arbete. Enligt Antonov-Ovsejenko var förekomsten av en sådan regering resultatet av fantasier om en ukrainsk nationalitet. Till råga på allt blev Skrypnyk tvungen till att föra en bitter kamp för ukrainsk enhet mot de ryska bolsjevikerna, som i flera regioner utropade sovjetrepubliker, vilket splittrade upp landet. Att införliva Galizien med Ukraina var heller inget som intresserade dem. Det nationella målet med *sobornist´*, landets enhet, hånades därmed öppet. Den mest seriösa sammandrabbningen kom att stå med den ”Katerynoslaviska” högern inom partiet.¹³ Den bildade en sovjetrepublik i gruv- och industriregionen Donetsk-Kryvyi Rih, också med Donbas inkluderat, i syfte att inkorporera det med Ryssland. Denna republik, hävdade dess ledare, var det ryska proletariats och ”där ville man inte höra talas om något s k Ukraina och hade inget gemensamt med det”.¹⁴ Detta försök till utbrytning kunde räkna med visst stöd i Moskva. Skrypnyks regering fick kämpa mot sådana tendenser hos sina ryska kamrater, för Sovjetukrainas *sobornist* inom de gränser som sattes av den nationella rörelsen bland massorna via Centrala Radan.

Ukrainska KP(B):s första kongress hölls i Moskva. Lenin och ledningen för det ryska KP(B) ansåg att besluten i Taganrog luktade nationalistisk avvikelse. De var inte redo att acceptera något självständigt bolsjevikparti i Ukraina eller någon ukrainsk sektion av Komintern. Ukrainas KP(B) kunde bara vara en regional organisation inom det pan-ryska KP(B) enligt tesen om ”ett land, ett parti”. Var inte Ukraina något land?

Skrypnyk fick skulden för avvikelsen och blev avsatt ur partiledningen. I det läget övergick Sjachrai, den mest hårdföre av ”Poltavarna”, över i öppen opposition. Tillsammans med sin ukrainske judiske kamrat Serhii Mazlach skrev han två böcker med skarpt innehåll där de lade grunderna för en ukrainsk kommunism med självständighet som mål. De ansåg den nationella revolutionen i Ukraina ha enorm betydelse för världsrevolutionen. Det var oundvikligt att denna revolution skulle övergå i en samhällsrevolution, som bara kunde leda till bildandet av ett arbetarnas och böndernas Sovjetukraina som en självständig stat. Parollen om självständighet var därför avgörande för denna utveckling, för skapandet av en arbetar-bonde-allians,

¹² Den klassiska studien – om än med antikommunistisk vinkel – om upprättandet av bolsjevikernas makt i Ukraina är J Boris, *The Sovietization of Ukraine, 1917-1923: The Communist Doctrine and Practice of National Self-Determination*, Edmonton: CIUS, 1980; se även T Hunczak, red., *Ukraine 1917-1921: A Study in Revolution*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1977. De klassiska studierna av KP(b) i Ukrainas historia är M Ravitj-Tjerkasskij, *Istoriia Kommunisticheskoi Partii (bo-ov) Ukrainy*, Charkiv: Gosizdat Ukrainy, 1923 och M M Povovs, *Narys istorii Komunistychnoi Partii (bilsjovykyiv) Ukrainy*, Charkiv: Proletariat, 1929.

¹³ V Holubnychny, ”Mykola Skrypnyk i sprasva sobornosty Ukrainy”, *Vpered*, n° 5-6, s. 25-26, 1952.

¹⁴ M M Popov, *a.a.*, s. 139-140, 143-144. Nivån av spänningar mellan de ukrainska bolsjevikerna och den sovjetryska regeringen framgår av följande telegramutväxling från början av april 1918. Stalin, folkkommissarie för nationalitetsfrågor, till Skrypnyks regering: ”Nog lekt som regering och republik. Dags att sluta med det, nu räcker det”. Skrypnyk till Moskva: Vår regering ”baserar sitt agerande inte på vad någon kommissarie i Ryska federationen tycker, utan på viljan hos de arbetande massorna i Ukraina. [...] Deklarationer liknande dem kamrat Stalin står för skulle förstöra sovjetregimen i Ukraina. [...] De är direkt hjälp till fienderna till de arbetande massorna i Ukraina.”, R A Medvedev, *Let History Judge: The Origins and Consequences of Stalinism*, New York: Alfred A Knopf, 1972, s. 16.

föra det möjligt för det revolutionära proletariatet att ta makten och upprätta en verklig och genomgripande enhet med det ryska proletariatet. Bara så kunde Ukraina bli en bastion för den internationella proletära revolutionen. Allt annat skulle leda till katastrof. Så löd Sjachrai-strömningens budskap.¹⁵

Och katastrof blev det.

Orsakerna till den andra bolsjevikregeringens haveri

Symon Petljura (public domain)

I november 1918, till följd av centralmakternas sammanbrott i det imperialistiska kriget och revolutionsutbrottet i Tyskland, störtades Hetmanatet, den falska stat som tysk imperialism upprättat i Ukraina, i en omfattande nationell resning. De opportunistiska ledarna för den forna Centrala Radan i den ukrainska folkrepubliken, som kort dessförinnan ingått en kompromiss med tysk imperialism, tog ledningen över resningen för att återupprätta republiken och dess regering, som denna gång kallades Direktoratet. Symon Petljura, en tidigare socialdemokrat som blivit högerman fylld av rasande hat mot bolsjevismen, blev de facto militärdiktator. Men denna oväntade nationella massrevolution var också början till en social revolution. Precis som tidigare gentemot Centrala Radan tappade massorna snabbt alla illusioner om Petljuras Direktorat och vände sig åter till bolsjevikernas sociala program.

¹⁵ V Skorovstansky (V Sjachrai), *Revolutsiia na Ukraine*, Saratov: Borge 1919; S Mazlach, *V Sjachrai, Do khvyli*, New York: Prolog, 1967. För en (inte helt tillförlitlig) engelsk översättning av den andra boken, se S Mazlach, *V Sjachrai, On the Current Situation in Ukraine*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1970. Här är några av de frågor de båda ställde Lenin: ”Bevisa för oss nödvändigheten av att ena Ukraina och Ryssland, men kom då inte med Katerynoslav-argumenten: tala om för oss var vi tar miste, på vilket sätt vår analys av den verkliga situationen och utvecklingen av rörelsen i Ukraina är felaktig; visa oss utifrån detta konkreta exempel hur paragraf fem i resolutionen från 1913, dvs paragraf nio i det kommunistiska programmet, ska tillämpas – och vi kommer öppet och offentligt att säga nej till självständighet för Ukraina och bli de mest hängivna anhängarna till enhet. Utifrån exemplen Ukraina, Georgien, Lettland, Litauen, Belarus och Estland, visa oss hur denna princip för proletär politik – nationernas rätt till självbestämmande – har förverkligats. För vi förstår inte din nuvarande politik och är vid en närmare granskning beredda att fatta våra huvuden och utropa: varför erbjöd vi våra enfaldiga kosackskallar? [...] Nu är bara två svar möjliga: endera, (1) ett självständigt Ukraina (med vår egen regering och vårt eget parti), eller (2) Ukraina som Södra Ryssland. [...] Kan man vara kvar som medlem i det ryska kommunistpartiet och försvara Ukrainas självständighet? Om inte, varför? Är det för att det inte är meningen att man ska försvara självständighet för Ukraina eller för att vi gör det på ett sätt som inte är tillåtet? Om vårt sätt att försvara Ukrainas självständighet inte är tillåtet hur ska det då gå till att försvara Ukrainas självständighet och fortfarande ha rätt att vara medlem av det ryska kommunistpartiet? Kamrat Lenin, vi väntar på ditt svar! Fakta måste tas hänsyn till. Och ditt svar, eller din tystnad, kommer att vara fakta av stor betydelse.”

Yttersta vänstern i det socialistrevolutionära partiet i Ukraina, som kallades Borotbister, blev alltmer pro-kommunistisk och stärkte sitt ideologiska inflytande bland massorna.¹⁶

I ett läge som gynnade möjligheten av en konvergens mellan ryska revolutionen och revolutionen i Ukraina gick Röda armén in i landet, drev bort Direktoratet och etablerade den andra bolsjevikregeringen. Pjatakov ledde den regeringen men skulle snart få andra uppdrag i Moskva.

Christian Rakovskij (public domain)

Trots att Pjatakovs regering fortsatte att ignorera den nationella frågan – han såg revolutionen i Ukraina som en bonderevolution och ingen nationell sådan – visade han en viss känsla för ukrainska strävanden att bli en självständig stat. Den sortens statsmakt sågs som outhärlig om man ville få bonderevolutionen att utvecklas till en proletär revolution och ge proletär ledning åt folkets revolutionära krig. Moskva utsåg Christian Rakovskij till Pjatakovs efterträdare. Han hade nyligen kommit från Balkan där den nationella frågan var särskilt komplicerad och akut och såg sig nu som specialist på den ukrainska frågan, vilket Moskva, även Lenin, också ansåg honom vara. Även om han var mycket begåvad och helt hängiven världrevolutionens sak, var han totalt okunnig och rent av farlig på det område han blivit anförtrord. I regeringsorganet *Izvestija* tillkännagav han följande teser: de etniska skillnaderna mellan ukrainare och ryssar var obetydliga, de ukrainska bönderna saknade nationellt medvetande, de vädjade till och med till bolsjevikerna om att få bli ryska medborgare, de vägrar läsa revolutionära proklamationer på ukrainska men slukar dem när de är på ryska. Massornas nationella medvetande har övertagits av deras klassmedvetande. Ordet ”ukrainsk” ser de mer eller mindre som en förolämpning. Arbetarklassen har helt och hållet ryskt ursprung. Industriebourgeoisien och huvuddelen av de stora jordägarna är ryssar, polacker eller judar. Sammanfattningsvis såg Rakovskij ingen som helst nationell enhet i Ukraina och enligt honom var den nationella rörelsen i Ukraina bara ett påhitt av den intelligentia som stödde Petljura och något som de begagnade sig av för att själva komma till makten.¹⁷ Rakovskij hade visserligen för-

¹⁶ Se I Majstrenko: *Borot'bism: A Chapter in the History of Ukrainian Communism*, New York: Research Program on the USSR, 1954.

¹⁷ Ch. Rakovskij, ”Beznadezjnoe delo: O petliurovskoi avantiure”, *Izvestija*, n° 2 (554), 1919. Se även F Conte, *Christian Rakovski (1873-1941): Essai de biographie politique*, vol. 1, Lille: Université Lille III, 1975, s. 287-292.

stått att bolsjevikrevolutionen i Ukraina var den ”strategiska knuten” och den ”avgörande faktorn” för att sprida den socialistiska revolutionen till Europa.¹⁸ Men då Rakovskij var oförmögen att placera sin vision inom ramen för den nationella revolutionen i Ukraina kom den att förlisa på de klippor som den ukrainska frågan utgjorde. Ett tragiskt misstag men ändå närmast godartat jämfört med det Lenin gjorde sig skyldig till ett och ett halvt år senare och som genom beslutet att invadera Polen ledde till att den europeiska revolutionen körde fast i den polska nationella frågan.¹⁹

I motsats till Pjatakovs attityd betraktade Rakovskij sin regering – som på papperet var en ”självständig republik” – som ett enkelt regionalt ombud för den ryska arbetarstaten. Men objektiv verklighet går inte att rubba på. Rakovskijs försök att införa en storrysk kommunistisk centralism ledde till att den nationella verkligheten gjorde sig påmind, den hade ju redan påtalats av bolsjeviker som Sjachrai och även, på annat sätt, av bolsjeviker som Pjatakov. Denna centralism gav upphov till starka centrifugala krafter. Den proletära revolutionen kom inte att leda den nationella revolutionen och inte heller var det något proletärt militärt ledarskap som stod i spetsen för massornas nationella och sociala resning. För att uppnå klassmedvetande måste massorna i ett förtryckt folk först passera stadiet med nationellt medvetande. Efter att bärarna av denna medvetenhet ställs åt sidan och till och med undertryckts återstod bara att till administrationen rekrytera representanter för den ofta reaktionära ryska småbourgeoisien, som var van att tjäna alla som hade makten i Moskva. Samma kom att gälla armén; rekryteringen till den skedde bland personer med ytterst låg medvetenhet, eller som rent av tillhörde trasproletariatet. Följden blev en svärm av disparata väpnade styrkor med befälhavare alltifrån Nestor Machno (som de centrala tidningarna i glödande termer framställde som en naturlig revolutionär ledare för de upproriska fattigbönderna och där man bortsåg från hans anarko-kommunistiska uppfattning, helt i strid med bolsjevismen)²⁰ och direkta äventyrare som Matvij Hryhoriv [Grigorjev]. Denne befordrades till rangen av allsmäktig röd befälhavare av Antonov-Ovsejenko.

Den vänsterinriktade jordbrukspolitiken, baserad på kollektiv, överfördes till Ukraina från Ryssland enligt principen ett land och en jordbrukspolitik. Ofrånkomligen ledde det till att mellanbönderna stöttes bort och drevs i armarna på de rika bönderna och ledde till att de förhöll sig fientliga till Rakovskijs regering samtidigt som det isolerade och splittrade fattigbönderna. Makten innehades av bolsjevikpartiet, de revolutionära kommittéerna och fattigböndernas kommittéer, som partiet drivit igenom uppifrån. Sovjeter tilläts bara i en del större städer och även då bara med rådgivande funktion. Det mest utbredda folkliga kravet var att demokratiskt valda sovjeter skulle ha makten – ursprungligen ett bolsjevikiskt krav men som nu hamnade i konflikt med rådande bolsjevikisk politik. I den nationella frågan gick politiken ut på språklig russifiering, Rakovskij proklamerade ”den ryska kulturens diktatur” och man undertryckte all aktivism för nationell pånyttfödelse. Den storryske kälkborgaren kunde drapera sig i den röda fanan för att undertrycka allt som luktade ukrainsk nationalism och försvara det historiska ”enade och odelbara” Ryssland. Efteråt gjorde Skrypnyk upp en lista på cirka 200 dekret med ”förbud mot användning av ukrainska språket”, som tillkommit

¹⁸ ”Тов. Раковский о программе Временного Украинского Правительста”, *Izvestija*, n° 18 (570), 1919.

¹⁹ 1919 hade polska styrkor tagit kontroll över delar av västra Ukraina. I april 1920 gjorde Polen ett större anfall österut, men efter inledande framgångar (man intog bl a Kiev i början av maj) drev Röda armén tillbaka polackerna. När Röda armén nådde polska gränsen uppstod meningsskiljaktigheter bland bolsjevikerna: Skulle man fortsätta fälttåget in i Polen? Trotskij tillhörde dem som var emot att invadera – han insåg att detta skulle väcka starka nationalistiska känslor bland polackerna och därmed också ett hårt motstånd, medan Lenin m fl hoppades att det skulle leda till ett socialistiskt uppror. Lenins linje vann, men Trotskij fick rätt. Offensiven stötte på allt hårdare motstånd och slogs tillbaka. Om detta krig och motsättningarna bland bolsjevikerna om detsamma, se Isaac Deutscher, [Den väpnade profeten](#), s 272-80. / MF

²⁰ Se A Sergejev, ”Machno”, *Izvestija*, n° 76 (627), 1919.

under Rakovskij's styre under ledning av "en rad pseudo-socialister, sovjetbyråkrater och pseudo-kommunister".²¹ I ett brev till Lenin skulle Borotbisterna beteckna regeringens politik som "spridande av 'röd' imperialism (ryska nationalism) och skapa intrycket av att "sovjetmakten i Ukraina övergått i händerna på förhårdade Svarta hundraden i färd med att planera en kontrarevolution".²²

Under ett militärt upptåg intog Hryhoriv's rebellarmé Odessa och hävdade att man kastat Ententens expeditionsstyrka i havet (i själva verket hade det skett under evakueringen av staden). Denna påhittade bedrift backades upp av bolsjevikisk propaganda. Hryhoriv, "Ententens besegrare", började nu känna vart vindarna blåste och revolterade mot "kommunen, tjeikan och kommissarierna" från Moskva", samtliga med ursprung i "det land där man korsfäst Jesus Kristus". Han gav signal till en rad uppror för att störta Rakovskij's regering. Medveten om stämningarna bland massorna manade han dem att upprätta sovjeterna på basplanet överallt och att delegaterna för dem skulle samlas för att utse en ny regering. Några månader senare blev Hryhoriv skjuten av Machno mitt för ögonen på deras respektive arméer, anklagad för att ligga bakom antisemitiska pogromer. Till och med den pro-kommunistiska vänsterflygeln inom socialdemokratien grep till vapen mot "den ryska ockupationsregeringen". Stora mängder inom Röda armén deserterade och anslöt sig till upproret. Elitstyrkan "Röda kosackerna" upplöstes politiskt och förföll till banditverksamhet, plundring och pogromer.²³

Dessa uppror gav vägen fri för Denikin och isolerade revolutionen i Ungern. I Budapest vädjade en desperat Bela Kun om en radikal förändring av bolsjevikernas politik i Ukraina. Det gjorde också Antonov-Ovsejenko, Röda arméns befälhavare vid fronten i Ukraina. Bland de ukrainska bolsjevikerna påbörjades fraktionsverksamhet inom den "federalistiska" strömningen, som sympatiserade med Sjachrais och Borotbismens idéer, och krävde att få bli erkänd som nationell sektion av Komintern. Detta parti hade stort inflytande bland fattigbönderna och den ukrainska arbetarklassen på landsbygden och inriktade sig nu på ett självständigt Sovjet-Ukraina. De talade till och med om att ta väpnad strid med det bolsjevikiska broderpartiet på denna fråga, men först när man besegrat Denikin och den imperialistiska interventionen på de övriga fronterna i inbördeskriget.

Men utan militärt stöd av bolsjevikerna slogs de ungerska och bayerska revolutionerna ned. Och den ryska revolutionen var själv dödligt hotad av Denikins offensiv.

"Ett och odelbart" Ryssland eller ett självständigt Ukraina

Det var i det läget som Trotskij, under en ny och avgörande vändning i inbördeskriget – då Röda armén gick över i offensiv mot Denikin – tog ett politiskt initiativ av stor betydelse. Den 30 november 1919 sade han i sin dagorder till de röda styrkor som var på väg in i Ukraina:

Ukraina är de ukrainska arbetarnas och arbetande böndernas land. Bara de har rätt att härska i Ukraina, regera över landet och bygga ett nytt liv i det... Håll detta bestämt i minnet: er uppgift är inte att erövra Ukraina utan att befria det. När Denikins trupper en gång för alla har krossats, kommer det befriade Ukrainas arbetande folk själva att avgöra under vilka villkor de ska leva med

²¹ M Skrypnyk, *Statti i promuovi z natsionalnoho pytannia*, München, Suchasnist, 1974, s. 17.

²² F Silnycky, "Lenin i borotbisty", *Novyi Zjurnal*, n° 118, 1975, s. 230-231. Dessvärre dras en tystnadens slöja över Rakovskij-regeringens katastrofala politik i P Broué, "Rako", *Cahiers Léon Trotsky*, n° 17 och 18, 1984, och berörs knappt av G Fagan i hans introduktion till *Ch. Rakovsky, Selected Writings on Opposition in the USSR, 1923-1930*, London-New York: Allison and Busby, 1980.

²³ Se A E Adams, [Bolsheviks in Ukraine: The Second Campaign 1918-1919](#), New Haven-London: Yale University Press, 1963 och J M Bojcun, *a.a.*, s. 438-472.

Sovjetryssland. Vi är alla säkra på, och vi vet, att det arbetande folket i Ukraina kommer att uttala sig för en nära broderlig allians med oss. ... Länge leve det fria och självständiga Sovjetukraina!²⁴

Efter två år av inbördeskrig i Ukraina var detta första gången bolsjevikregimen gjorde något i syfte att dra över de sociala och politiska krafterna i Ukrainas nationella revolution – dvs Ukrainas arbetare och bönder – till den proletära revolutionens led. Trotskij var också angelägen om att motverka den alltmer centrifugala dynamiken hos kommunismen i Ukraina, oavsett om den befann sig i eller utanför bolsjevikpartiet.

Trotskij's strävan efter en politisk lösning på den nationella frågan i Ukraina fick stöd av Rakovskij, som blivit medveten om sina misstag och nu samarbetade nära med Lenin, som också själv insett de katastrofala konsekvenserna av en politik han själv ofta stött, eller till och med varit pådrivande bakom. I bolsjevikpartiets centralkommitté krävde Lenin omröstning om en resolution där det hette:

Med tanke på att den ryska tsarismen och de utsugande klasserna i århundraden har undertryckt den ukrainska kulturen (språk, skolor, etc.), gör RKP:s CK det till en skyldighet för alla partimedlemmar att med alla medel hjälpa till att undanröja alla hinder som står i vägen för en fri utveckling av det ukrainska språket och kulturen.²⁵

Resolutionen klargjorde att alla anställda i sovjetiska institutioner i Ukraina hädanefter måste kunna uttrycka sig på det nationella språket. Men Lenin gick mycket längre. I ett brev-manifest riktat till arbetarna och bönderna i Ukraina medgav han för första gången några grundläggande fakta. ”Därför måste vi storryska kommunister vara medgörliga när det uppkommer skiljaktigheter med de ukrainska bolsjevikiska kommunisterna och borotbisterna, ifall skiljaktigheterna gäller Ukrainas statliga oberoende, formerna för dess förbund med Ryssland och den nationella frågan överhuvudtaget.... Det får inte bli några divergenser på grund av dessa frågor. Det är allukrainska sovjetkongressen som skall avgöra dessa frågor.” I samma öppna brev förklarade Lenin för första gången att det var möjligt att både vara medlem av bolsjevikpartiet och för fullständigt oberoende för Ukraina. Det var ett svar på en av de avgörande frågor som Sjachrai ställt ett år tidigare innan han blev utesluten ur partiet och till sist mördad av de Vita. Vidare fastslog Lenin: ”Borotbisterna skiljer sig från bolsjevikerna bl a genom att förfäktat ovillkorlig oavhängighet för Ukraina. Bolsjevikerna ... ser inte detta som något som helst hinder för samfällt proletärt arbete.”²⁶

Effekten blev spektakulär och av strategisk betydelse. De ukrainska massornas uppror bidrog till Denikins nederlag. I mars 1920 beslutade Borotbisternas kongress att upplösa organisationen och att medlemmarna skulle gå med i bolsjevikpartiet. Ledningen för Borotbisterna intog följande hållning: man skulle gå samman med bolsjevikerna och bidra till den proletära revolutionens spridning internationellt. Utsikterna för ett självständigt Sovjet-Ukraina skulle vara betydligt bättre inom ramen för världsrevolutionen än på pan-rysk nivå. Uppenbart mycket lättad sade Lenin: ”I stället för att Borotbisterna skulle revoltera, vilket tycktes oundvikligt, ser vi nu tack vare centralkommitténs korrekta politik, som kamrat Rakovskij så utomordentligt omsatt, har alla de bästa elementen bland Borotbisterna anslutit sig till vårt parti under vår kontroll. ... Den segern var värd en och annan riktig holmgång.”²⁷

1923 påpekade en kommunistisk historiker: det var till stora delar Borotbisternas verk att bolsjevismen gick från att vara ”ryska kommunistpartiet i Ukraina” till att bli ”Ukrainas

²⁴ L Trotskij, [Order nr 174](#), november 1919

²⁵ Lenin, [Om sovjetmakten i Ukraina - Resolutionsutkast från RKP\(b\):s CK](#), november 1919

²⁶ Lenin, [Brev till Ukrainas arbetare och bönder med anledning av segrarna över Denikin](#), december 1919

²⁷ ”Reply to the Discussion on the Report of the Central Committee”, vid RKP(b):s nionde kongress 30 mars 1920. Lenin, *Collected Works* vol. 30, s. 471

kommunistiska parti”.²⁸ Men fortfarande förblev det en regional organisation av det ryska kommunistpartiet (bolsjevikerna) utan rätt att utgöra en sektion av Komintern.

Samgåendet mellan Borotbister och bolsjevikerna skedde strax före en ny politisk kris – att Ukraina blev invaderat av den borgerliga polska armén tillsammans med ukrainska trupper under Petljuras befäl och som resulterade i det sovjetisk-polska kriget. Nu gavs massornas storryska chauvinism fritt utlopp och på en upphetsad nivå som bolsjevikerna inte kunde stävja.

För de konservativa elementen i Ryssland var detta ett krig mot en arvfien som nu återuppstått som självständig nation, vilket de inte kunde förlika sig med – ett sant ryskt krig om än under ledning av bolsjevikiska internationalister. För de grekisk-ortodoxa var detta en kamp mot ett folk vars romerska katolicism var orubblig och ett kristet korståg om än lett av gudlösa kommunister.²⁹

Massorna påverkades av talet om att försvara ”ett enat och odelbart Ryssland”, en stämning som propagandan underblåste. I *Izvestija* publicerades ett närmast osannolikt reaktionärt poem som förhärligade den ryska staten. Budskapet var att ”precis som Tsar Ivan Kalita för länge sedan samlade alla länder i Ryssland, ett efter ett ... kommer nu alla dialekter och alla länder, hela den mångnationella världen att återförenas under en ny tro” och ”föra sin kraft och sina rikedomar till palatsen i Kreml”.³⁰

Ukraina blev första offret för explosionen av chauvinism. En ukrainsk vänstersocialdemokrat, Volodymyr Vynnytjenko, som varit ledare för Centrala Radan och som brutit med Petljuras Direktorat för att tillsammans med Bela Kun verka för en förändring av bolsjevikernas politik i Ukraina, befann sig i Moskva på inbjudan av den sovjetiska regeringen vid en tidpunkt då många vita officerare reagerat på en maning av den tidigare överbefälhavaren för tsarens armé om att ”försvara det ryska moderlandet” och ansluta sig till Röda armén. Georgij Tjitjerin, då folkkommissarie för utrikesfrågor, sade till Vynnytjenko att hans regering inte kunde gå till Canossa på den ukrainska frågan. I sin dagbok skrev Vynnytjenko: ”Inriktningen på rysk patriotism av ’den enda och odelbara’ varianten utesluter alla eftergifter åt ukrainarna. ... När man går till Canossa med vitgardisterna ... är det givetvis omöjligt att vara inriktad på federation, självbestämmande eller något som över huvud taget skulle kunna störa det ’enade och odelbara’ Ryssland.” Påverkad av den storryska chauvinistiska flodvåg som flödade i sovjetmaktens korridorer gav Tjitjerin nytt liv åt tanken på att Ryssland direkt kunde annektera Donbas-regionen i Ukraina.³¹ På den ukrainska landsbygden frågade sovjetiska företrädare bönderna: ”Vill ni lära er ryska eller Petljuriska i skolan? Vad är ni för slags internationalister om ni inte talar ryska?”

Inför den storryska chauvinistiska regressionen fortsatte de Borotbister som gått med i bolsjevikerna att ta kamp. En av deras viktigaste ledare, Vasyl Ellan-Blakytnyj, skrev vid denna tid:

En strömning, som vi betecknar som kolonialistisk och som baserar sig på de etniska band som majoriteten av det ukrainska proletariatet har med proletariatet, semi-proletariatet och småbourgeoisien i Ryssland och som använder sig argumentet att industriproletariatet i Ukraina är så svagt, kräver att ett ekonomiskt system upprättas inom ramen för Ryska republiken, dvs det gamla imperium där Ukraina ingick. Denna strömning vill att Ukrainas kommunistiska parti (bolsjevikerna) helt ska underordnas det ryska partiet och siktar allmänt på att alla de unga proletära krafterna bland ’folken utan historia’ ska uppgå i den ryska sektionen av Komintern. ... I Ukraina

²⁸ M Ravitj- Tjerkasskij, *a.a.*, s. 148.

²⁹ Isaac Deutscher [Den väpnade profeten](#) s 273 ff

³⁰ M Kozyrev, ”Bylina o derzjavnoi Moskve”, *Izvestija*, n° 185 (1032), 1920.

³¹ V Vynnytjenko, *Stjodennyk 1911-1920*, Edmonton-New York: CIUS, 1980, s. 431-432.

är den naturliga ledande kraften i den strömningen en del av det industri- och stadsproletariat, som inte förstått den ukrainska verkligheten. Men bortsett från detta, och framför allt, är det den russifierade småbourgeoisien i städerna som alltid utgjort det viktigaste stödet för den ryska bourgeoisiens herravälde i Ukraina.

Avslutningsvis sade bolsjevikerna med borotbistisk bakgrund:

Det kolonialistiska stormaktsprojekt som idag råder i Ukraina är djupt skadligt för den kommunistiska revolutionen. Det struntar i de naturliga och legitima strävandena hos de tidigare förtryckta arbetande massorna i Ukraina och är helt igenom reaktionärt och kontrarevolutionärt. Det är uttryck för en gammal men fortfarande aktiv storrysk imperialistisk chauvinism.³²

Under tiden bildade yttersta vänstern inom socialdemokratien ett nytt ukrainskt kommunistiskt parti, ”Ukapist”, i syfte att fortsätta att kräva nationellt oberoende och införliva de delar av Borotbisterna som inte gått med i bolsjevikerna. Den hade mer gemensamt med den tyska socialdemokratins teoretiska traditionen och var teoretiskt betydligt starkare än Borotbismen, som hade populistiskt ursprung och där man hade lättare att förstå sig på poesi än politisk ekonomi. Men dess kontakter med massorna var svagare.³³ Hur som helst började massorna tröttna alltmer på denna revolution som tycktes permanent i alla avseenden. Trotskijs begrepp om den permanenta revolutionen motsvarades heller aldrig i realiteten av någon övergång mellan en nationell revolution och en samhällsrevolution, utan av permanent konflikt mellan dem. En av de värsta följderna av detta var oförmågan att uppnå ett enat Ukraina (kravet på *sobornist*). Lenins ödesdigra misstag att invadera Polen skärpte den nationella frågan där i anti-bolsjevikisk riktning och hindrade revolutionens utbredning. Det resulterade i nederlag för Röda armén och att Polen tillskansades sig drygt en femtedel av Ukrainas territorium. En del andra ukrainska områden sögs upp av Rumänien och Tjeckoslovakien.

Varje ärlig historiker, och än mer varje revolutionär marxist, måste medge att bolsjevikernas löften under offensiven mot Denikin – att sammankalla en konstituerande sovjetkongress i Ukraina för att ta ställning till tre frågor (total självständighet, mer eller mindre nära federala band med Ryssland eller fullständig sammanslagning med det senare) och som Lenin framförde i sitt brev i december 1919 – aldrig hölls. Enligt Trotskij övervägde bolsjevikledningen under inbördeskriget att lägga fram ett djärvt projekt om arbetardemokrati för att lösa det anarkistiska problemet i regionen med Machnos upprorsarmé. Mer än en gång ”diskuterade” Trotskij själv med Lenin möjligheten att tilldela anarkisterna vissa områden, där de i samråd med lokalbefolkningen, kunde ägna sig åt sitt statslösa experiment.³⁴ Men det finns inga uppgifter om några liknande diskussioner om den långt viktigare frågan om självständighet för Ukraina.

Det var först efter den bittra kamp som Lenin själv bedrivit i slutet av sitt liv, plus insatser av bolsjevikerna som Skrypnyk och Rakovskij, tidigare Borotbister som Blakytnyj och Oleksandr Sjumskyj, och många ledande kommunister från de förtryckta nationaliteterna i det gamla ryska imperiet, som bolsjevikpartiets tolfte kongress 1923 formellt erkände att det i partiet och i sovjetregimen fanns en mycket farlig ”tendens till storrysk imperialistisk chauvinism”.

³² Citerat av M M Popov, *a.a.*, s. 243-245.

³³ Om Ukapismen och ukrainsk kommunism inriktad på självständighet i allmänhet är det bästa arbetet J E Mace, *Communism and the Dilemmas of National Liberation, National Communism in Soviet Ukraine 1918-1933*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1983 [Se även Ch. Ford, ”Outline History of the Ukrainian Communist Party (Independentists): An Emancipatory Communism 1918-1925”, *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, vol. 17, n° 2, 2009].

³⁴ L Trotskij, [Stalinism och Bolsjevism](#). Under Gorbatsjovs glasnost har det sagts att detta inte bara var något man diskuterade, utan även ett formellt löfte – redan från början utan någon avsikt att förverkligas – från bolsjevikledningen till Machno. Se artikeln ”rehabilitering” av Machnovs rörelse av V Golovanov, ”Batka Machno ili ´oboroten´grazjdanskoi voiny”, *Literaturnaja Gazeta*, n° 6, 1989.

Även om den framgången bara var partiell och bräcklig erbjöd den ändå de ukrainska massorna möjligheten att fullborda vissa delar av den nationella revolutionen och att få uppleva ett nationellt återuppvaknande på 1920-talet. Men den framgången kunde inte förhindra att den ryska revolutionen urartade och en chauvinistisk och byråkratisk kontrarevolution, som på 1930-talet kom att präglas av en nationell förintelse i Ukraina. Miljontals bönder dog under en hungersnöd orsakad av den stalinistiska politiken med plundring av landet³⁵, den nationella intelligentian blev nästan fullständigt eliminerad fysiskt, medan parti- och statsapparaten i den ukrainska sovjetrepubliken smulades sönder genom polisterror. När Mykola Skrypnyk, en gammelmolsjevik som hade försökt förena nationell revolution med trohet mot stalinismen, tog sitt liv 1933, var det dödsattesten för en hel historisk period av revolution.

Tragiska misstag som inte får upprepas

Den ryska revolutionen fick två motsägelsefulla följder för den nationella revolutionen i Ukraina. Å ena sidan var den ryska revolutionen en viktig faktor i störtandet av bourgeoisieens makt i Ukraina. Å andra sidan bromsade den processen med klassmässig differentiering bland de sociala och politiska krafterna i den nationella revolutionen. Orsak till detta var bristande förståelse för den nationella frågan. Händelserna under perioden 1917-1920 reste på ett dramatiskt sätt frågan om relationerna mellan den sociala revolution som gjorts av proletariatet i en dominerande nation och en nationell revolution av de arbetande massorna i en förtryckt nation. Som Skrypnyk skrev i juli 1920: ”Vår tragedi i Ukraina är att för att kunna vinna bönderna och landsbygdsproletariatet, en befolkning med ukrainsk nationalitet, måste vi förlita oss på stöd av och på de krafter som består av en rysk eller russifierad arbetarklass som inte ville veta av ens de allra minsta uttryck för ukrainskt språk och kultur.”³⁶

Under samma period försökte det nya s k ”Ukapistiska”, Ukrainska kommunistpartiet, vända sig till ledningen för Komintern:

Att ledarna för den proletära revolutionen i Ukraina hämtade sitt stöd från de ryska och russifierade övre skikten av proletariatet och inte kunde något om den ukrainska revolutionens dynamik innebär att de inte behövde göra sig kvitt den skadliga uppfattningen om ”ett enat och odelbart” Ryssland, som genomsyrar hela Sovjetryssland. Den attityden har orsakat krisen för den ukrainska revolutionen, avskärmar sovjetmakten från massorna, förvärrar problemen i den nationella kampen, driver en stor del av arbetarna i armarna på de småborgerliga ukrainska nationalisterna och bromsar proletariatets avskiljande från småbourgeoisien.³⁷

Hade det gått att förhindra denna tragedi? Svaret är ja om bolsjevikerna förfogat över en adekvat strategi innan revolutionen startade. Om man först och främst hade löst frågan om skapandet av ett revolutionärt parti för proletariatet, i stället för att vara ett ryskt parti i Ukraina, om man införlivat kampen för Ukrainas nationella frigörelse i sitt program. För det tredje, om man hade insett den politiska nödvändigheten och historiska legitimiteten hos den nationella revolutionen i Ukraina och parollen om självständighet för Ukraina. För det fjärde om man skolat det ryska proletariatet (i Ryssland och i Ukraina) och i de egna leden i en anda av totalt stöd för denna paroll och därmed tagit kamp mot den dominerande nationens chauvinism och det reaktionära målet med att ”samla ihop allt ryskt territorium”. Inget skulle ha hindrat bolsjevikerna från att bedriva propaganda bland arbetarna i Ukraina för största möjliga enhet med det ryska proletariatet och, under revolutionen, mellan Sovjet-Ukraina och Sovjetryssland. Tvärtom, endast så kunde deras propaganda bli politiskt konsekvent och effektiv.

³⁵ Syftar på massvälden under 1932-33. Se svenska Wikipedia: [Holodomor](#) / MF

³⁶ M Skrypnyk, *a.a.*, s. 11.

³⁷ Memorandum från det ukrainska kommunistpartiet i *Ukrainska suspilno-politytjna dumma v 20 stolitti*, vol. 1, New York: Suchasnist, 1983, s. 456.

Vid ett tillfälle hade Lenin försökt utveckla en sådan strategi. Det framgår av hans ”separatistiska anförande” i Zürich i oktober 1914 då han sade:

Det Irland var för England har Ukraina blivit för Ryssland: exploaterat till det yttersta utan att få något i gengäld. Därmed kräver det internationella proletariats intressen i allmänhet och det ryska proletariats i synnerhet att Ukraina återfår sin status som självständig stat, ty endast så kommer den höjda kulturella nivån som proletariatet behöver kunna uppnås. Tyvärr har en del av våra kamrater blivit ryska imperiepatrioter. Vi moskoviter har förslavats inte bara för att vi gått med på att vara förtryckta, utan för att vår passivitet tillåter andra att bli förtryckta, vilket inte ligger i vårt intresse.³⁸

Senare skulle Lenin emellertid inte stå fast vid dessa radikala teser. De skulle dock återkomma i det politiska tänkandet hos ukrainska kommunister som var för självständighet, hos Sjachrai, de bolsjevikiska ”federalisterna”, Borotbisterna och Ukapisterna.

Att bolsjevikerna inte hade någon strategi för de förtryckta folkens nationella revolution i det ryska imperiet borde dock inte förvåna oss. De strategiska frågorna i revolutionen var rent allmänt en Akilleshäla för Lenin själv, vilket framgår av hans teori om revolution i stadier. Vad beträffar Trotskijs teori om permanent revolution, vilken Lenin implicit anammade efter Februarirevolutionen, utarbetades den bara i förhållande till Ryssland, ett underutvecklat kapitalistiskt land och inte för proletariat i de folk som Ryssland förtryckte och Ryssland var ju också en imperialistisk stat och ett nationernas fängelse. De teoretiska grunderna i strategin för permanent revolution för proletariatet i en förtryckt nationalitet utvecklades under de revolutionära åren av ukrainska kommunistiska strömningar som var för självständighet. Ukapisterna var förmodligen det enda kommunistparti – även om de aldrig blev erkända som sektion av Komintern – som öppet hänvisade till teorin om den permanenta revolutionen. Den grundläggande tanken, som var enkel, hade först skisserats av Sjachrai och Mazlach, sedan tagits upp av Borotbisterna för att slutligen utvecklas av Ukapisterna. I imperialismens epok är kapitalismen givetvis präglad av en process med internationalisering av produktivkrafterna, men det är bara ena sidan av myntet. Den imperialistiska epoken kännetecknas av stora motsättningar och åstadkommer inte en strömning utan att också åstadkomma en strömning i motsatt riktning. Den motsatta strömningen är i detta fall nationaliseringen av produktivkrafter som kommer till uttryck i skapandet av nya ekonomiska organismer i de koloniala och beroende länderna, en strömning som leder till nationella befrielseörelser.

Den internationella proletära revolutionen är bara en följd av de motsägelsefulla tendenserna hos den moderna kapitalismen, imperialismen, även om det är det viktigaste resultatet. Den andra, oskiljaktig från den första, är de förtryckta folkens nationella revolutioner. Därför är den internationella revolutionen oskiljaktig från en våg av nationella revolutioner och måste basera sig på de revolutionerna om den ska växa. Uppgiften för de förtryckta folkens nationella revolutioner är att frigöra de produktivkrafter som hämmas och deformeras av imperialismen. Den sortens frigörelse är omöjligt utan upprättande av självständiga nationalstater under proletariatets ledning. De förtryckta folkens nationella arbetarstater är en viktig tillgång för att den internationella arbetarklassen ska kunna lösa kapitalismens motsättningar och upprätta arbetarstyre av världsekonomin. Om proletariatet försöker bygga sin makt bara på grundval av en av dessa båda motsägelsefulla tendenser i produktivkrafternas utveckling kommer det att hamna i motsättning till sig självt.

I ett memorandum till Kommunistiska internationals andra kongress på sommaren 1920 sammanfattade Ukapisterna sin inställning på följande sätt:

³⁸ Det anförandet återfinns inte i Lenins *Complete Works*. Det rapporterades i tidningarna vid den tiden. Se R Serbyn, ”Lénine et la question ukrainienne en 1914: Le discours ”séparatiste” de Zurich”, *Pluriel-débat*, n° 25, 1981.

Det internationella proletarietets uppgift är att till den kommunistiska revolutionen och skapandet av ett nytt samhälle dra inte bara de framskridna kapitalistiska länderna, utan även de efterblivna folken i kolonierna och dra fördel av deras nationella revolutioner. För att lösa denna uppgift måste det delta i dessa revolutioner och spela den ledande rollen utifrån perspektivet av permanent revolution. Den nationella bourgeoisien måste förhindras från att hålla de nationella revolutionerna på den nationella befrielsens nivå. Kampen måste fortsätta till erövring av makten och upprättande av proletarietets diktatur och fullborda den borgerligt demokratiska revolutionen genom att upprätta nationalstater i stånd att ingå i det internationella nätverket av unionen av sovjetrepubliker i vardande.

Dessa stater måste basera sig på ”det nationella proletarietet och de arbetande massorna plus den ömsesidiga hjälpen från alla delar av världsrevolutionen”.³⁹

I ljuset av erfarenheterna av den första proletära revolutionen är det just den strategin av permanent revolution som måste anammas för att lösa frågan om de förtryckta nationerna inom ramen för den anti-byråkratiska politiska revolutionen i Sovjetunionen.

Som Mykola Chvylovyj, ukrainsk kommunist och stor författare, formulerade det 1926, måste Ukraina bli självständigt ”för att den oemotståndliga viljan i historiens lagar kräver det, för att bara så kan vi påskynda klassdifferentieringen i Ukraina. Om en nation (vilket sagts redan för länge sedan och upprepats vid mer än ett tillfälle) under seklernas gång visar viljan att uttrycka sig själv, sin organism, som statlig enhet då kommer alla sorters försök att hejda en sådan naturlig process att leda till inslag av kaos i den allmänna historiska process som pågår i världen.”⁴⁰

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips:

Benny Andersson: [Ukraina i väntan på bolsjevikerna](#)

Zbigniew Marcin Kowalewski: [Erövringen av Ukraina och den ryska imperialismens historia](#).

Hanna Perechoda: [När bolsjevikerna bildade en sovjetrepublik i Donbass](#) och [Bolsjevikerna och frågan om östra Ukraina \(1917-1918\)](#)

Louis Proyect: [Ukraina bakom dimridåerna](#)

Stephen Velychenko: [Rödmålad imperialism och nationalism](#)

Ukrainas tidigare historia:

I svenska Wikipedia finns en speciell artikel om [Ukrainas historia](#). Den behandlar utförligt historien från 800-talet fram till våra dagar, med länkar till speciella artiklar som ännu utförligare behandlar olika aspekter (t ex Kievriket och Krimkhanatet).

Peter Johnssons *Ukraina i historien* (2023) innehåller flera kapitel som handlar om Krim och Ukrainas historia innan de hamnade under ryskt styre, t ex det medeltida Kievriket (eller Kiev Rus) som uppstod på 800-talet men föll sönder under andra hälften av 1100-talet.

³⁹ Memorandum från det ukrainska kommunistpartiet, *a.a.*, s. 449-450.

⁴⁰ M Khvylovy, *The Cultural Renaissance in Ukraine: Polemical Pamphlets, 1925-1926*, Edmonton: CIUS, 1986, s. 227.